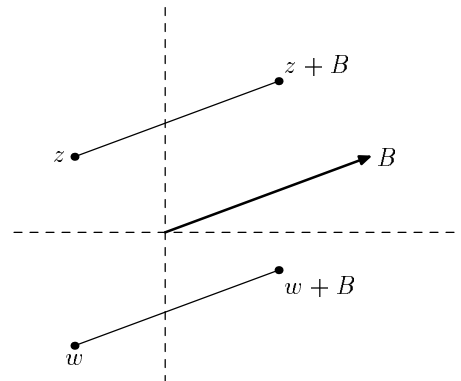

اعداد مختلط و تبدیلات صفحه

کاربردهای متنوعی برای اعداد مختلط وجود دارد. در اینجا به ارائه یک نمونه از این کاربردها می‌پردازیم. صفحه $\mathbb{R}^2$ یا معادلاً $\mathbb{C}$ را در نظر بگیرید. به کمک اعداد مختلط به بررسی تبدیلهای "انتقال"، "دوران" و "تجانس" از صفحه خواهیم پرداخت. انتقال را به این مفهوم می‌گیریم که همه نقاط صفحه در یک امتداد و به یک مقدار حرکت کنند. به طور دقیق‌تر، برای بردار ثابتی B ، هر نقطه به اندازه B حرکت می‌کند. از آنجا که جمع اعداد مختلط متناظر با جمع بردارها تعریف شد، می‌توان انتقال را تابعی $f: \mathbb{C} \rightarrow \mathbb{C}$ به شکل

$$T(z) = z + B \quad (1)$$

تلقی کرد که در آن B یک عدد مختلط ثابت است. بدین ترتیب اگر B_1 و B_2 دو عدد مختلط ثابت

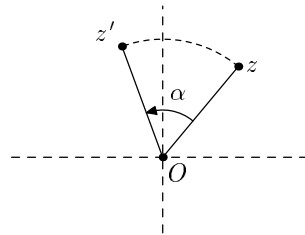

باشند حاصل دو انتقال متوالی با B_1 و B_2 عبارت است از:

$$z \rightarrow z + B_1 \rightarrow (z_1 + B_1) + B_2 = z + (B_1 + B_2)$$

یعنی انتقال به وسیله $B_1 + B_2$.

حال دوران را در نظر می‌گیریم و نخست دوران حول مبدأ مختصات، یعنی z_0 ، را بررسی می‌کنیم. برای هر زاویه α ، مقصود از دوران حول z_0 به زاویه α تبدیلی است که هر نقطه z را به نقطه‌ای z' می‌فرستد که فاصله آن از مبدأ برابر فاصله z از مبدأ است ولی زاویه از خط واصل از z_0 به z به خط واصل از z_0 به z' برابر مقدار ثابت α است. توجه داشته باشید که همواره طبق قرارداد، مقادیر مثبت α در جهت مثلثانی (ضد عقربه ساعت) منظور می‌شود. با توجه به تعریف حاصل ضرب اعداد مختلط، اگر

$R : \mathbb{C} \rightarrow \mathbb{C}$ یک دوران حول مبدأ مختصات باشد، داریم:

$$R(z) = \text{cis}(\alpha) \cdot z \quad (2)$$

که α مقداری ثابت است. حال اگر بخواهیم دوران زاویه α حول نقطه دلخواهی z_0 را با اعداد مختلط نمایش دهیم به طریق زیر عمل می‌کنیم. نخست انتقالی به اندازه $(-z_0)$ انجام می‌دهیم که z_0 را به $z_0 - z_0 = 0$ منتقل کند، سپس دوران زاویه α حول 0 را انجام می‌دهیم (ضرب کردن در $\text{cis}(\alpha)$)، و بالاخره با انتقال به وسیله z_0 ، نقطه اولیه z_0 را به مکان اولیه‌اش باز می‌گردانیم. بدین ترتیب دوران زاویه α حول z_0 به صورت زیر حاصل می‌شود:

$$z \rightarrow z - z_0 \rightarrow \text{cis}(\alpha) \cdot (z - z_0) \rightarrow \text{cis}(\alpha) \cdot (z - z_0) + z_0 \quad (3)$$

پس فرمول دوران زاویه α حول z_0 به صورت زیر نیز داده می‌شود:

$$z \rightarrow \text{cis}(\alpha) \cdot (z - z_0) + z_0 = \text{cis}(\alpha) \cdot z + (1 - \text{cis}(\alpha)) \cdot z_0 \quad (4)$$

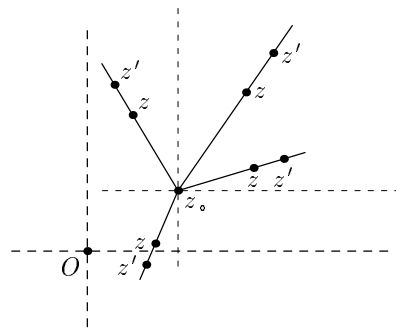
توجه کنید که چون $(1 - \text{cis}(\alpha)) \cdot z_0$ یک عدد مختلط ثابت است، بلافاصله نتیجه می‌شود که

(۵-۱) هر دوران در صفحه را می‌توان به صورت ترکیب دوران حول z_0 با همان زاویه و یک انتقال

نوشت.

بالعکس اگر متوالیاً یک دوران زاویه $\alpha \neq 2k\pi$ حول z_0 و سپس یک انتقال صورت گیرد، ادعا می‌کنیم حاصل یک دوران زاویه α حول نقطه‌ای z_0 خواهد بود. چنین ترکیبی به صورت $cis(\alpha) \cdot z + B$ خواهد بود. چون فرض کرده‌ایم $\alpha \neq 2k\pi$ داریم $\cos(\alpha) \neq 1$ پس اگر z_0 را به صورت $\frac{B}{1-cis(\alpha)}$ تعریف کنیم، داریم $cis(\alpha) \cdot z + B = cis(\alpha) \cdot z + (1 - cis(\alpha)) \cdot z_0$ که طبق (۴) دوران زاویه α حول z_0 است.

حال تبدیل تجانس را در نظر می‌گیریم. اگر عدد حقیقی نامنفی k داده شده باشد و z_0 یک نقطه در صفحه باشد، مقصود از تجانس به مرکز z_0 با ضریب k این است که هر نقطه z روی نیم‌خط واصل از z_0 به z به نقطه‌ای z' حرکت می‌کند که فاصله‌اش از z_0 ، k برابر فاصله z از z_0 است.

چون فاصله z_0 از z_0 صفر است و $k \cdot 0 = 0$ مرکز تجانس تحت اثر تجانس ثابت باقی می‌ماند. برای به‌دست آوردن فرمولی برای تجانس، نخست حالتی را در نظر می‌گیریم که مرکز تجانس مبدأ مختصات، z_0 ، است. در این حالت روشن است که نقطه z به نقطه kz فرستاده می‌شود (ضرب عدد k در "بردار" z). بدین ترتیب تابع تجانس به مرکز z_0 با ضریب k ، $H: \mathbb{C} \rightarrow \mathbb{C}$ عبارت است از:

$$H(z) = kz \quad (5)$$

برای تجانس نسبت به مرکز دلخواه z_0 ، به روشی مشابه دوران حول z_0 عمل می‌کنیم، یعنی نخست با انتقال $(-z_0)$ در صفحه، نقطه z_0 را به z_0 منتقل می‌کنیم، سپس تجانس فوق، H ، را انجام می‌دهیم و

بالاخره حاصل را به اندازه z_0 انتقال می دهیم:

$$z \rightarrow z - z_0 \rightarrow k(z - z_0) \rightarrow k(z - z_0) + z_0. \quad (6)$$

یعنی تابع تجانس به مرکز z_0 و ضریب k را می توان به صورت زیر نوشت:

$$z \rightarrow k(z - z_0) + z_0 = kz + (1 - k)z_0. \quad (7)$$

از آنجا که $(1 - k)z_0$ عددی ثابت است داریم

(۵-۲) هر تجانس در صفحه را می توان به صورت ترکیب تجانس حول z_0 با همان ضریب و یک انتقال نوشت.

در اینجا نیز عکس مطلب درست است. فرض کنید نخست تجانس با ضریب $k \neq 1$ انجام گیرد و سپس یک انتقال با بردار B . در این صورت حاصل اثر بر نقطه z عبارت است از $kz + B$. چون $k \neq 1$ ، $\frac{B}{1-k}$ تعریف شده است و اگر آن را z_0 بنامیم داریم $kz + B = kz + (1 - k)z_0$ که طبق (۷) تجانس با ضریب k به مرکز z_0 است. حال اگر به فرمول های کلی انتقال، دوران و تجانس، که توسط (۱)، (۴) و (۷) ارائه شده اند، نظر کنیم، ملاحظه می کنیم که هر سه، تابع های درجه یک نسبت به z تعریف می کنند. اکنون نشان می دهیم که عکس این مطلب نیز صحیح است، یعنی هر تابع درجه یک $f: \mathbb{C} \rightarrow \mathbb{C}$ در واقع ترکیبی از این سه نوع تبدیل است. فرض کنید تابع $f: \mathbb{C} \rightarrow \mathbb{C}$ به صورت

$$f(z) = Az + B \quad (8)$$

داده شده است که در آن A, B اعداد مختلط ثابت باشند. اگر $A = 0$ که همه نقاط صفحه به نقطه ثابت B فرستاده می شوند و این، تجانس به مرکز B با ضریب $k = 0$ است.

فرض کنید $A \neq 0$ ، می توان نوشت:

$$A = |A|cis(\alpha) \quad (9)$$

پس f را می توان به صورت ترکیب زیر نوشت:

$$z \xrightarrow{\text{دوران حول } z_0} cis(\alpha) \cdot z \xrightarrow{\text{تجانس به مرکز } z_0} |A|cis(\alpha) \cdot z \xrightarrow{\text{انتقال}} |A|cis(\alpha) \cdot z + B \quad (10)$$

یعنی هر تابع درجه یک، ترکیب یک دوران حول z_0 ، یک تجانس به مرکز z_0 و یک انتقال است. همچنین چون عمل ضرب جابجایی است، می‌توان ترتیب دوران و تجانس را تعویض کرد. در واقع اکنون می‌بینیم که ترکیب (10) یا یک انتقال است و یا ترکیب یک دوران و یک تجانس به مرکز مشترک:

حالت اول: $A = 1$ در این صورت تابع به $z \rightarrow z + B$ خلاصه می‌شود که یک انتقال است. حالت دوم: $A \neq 1$ در این صورت نشان می‌دهیم که نقطه‌ای z_0 وجود دارد به طوری که $z \rightarrow Az + B$ ترکیب یک دوران و یک تجانس به مرکز z_0 است. یک چنین نقطه z_0 باید در رابطه $Az_0 + B = z_0$ صدق کند چون مرکز دوران و تجانس ثابت می‌ماند، پس معادلاً $z_0 = \frac{B}{1-A}$ و چون $A \neq 1$ فرض شده است، $z_0 = \frac{B}{1-A}$ به دست می‌آید. حال نشان می‌دهیم که این نقطه فی الواقع ویژگی مورد نظر را دارد، یعنی $z \rightarrow Az + B$ ترکیب دوران و تجانس حول z_0 است. داریم:

$$Az + B = A\left(z - \frac{B}{1-A}\right) + B + \frac{AB}{1-A} = A(z - z_0) + z_0.$$

با نوشتن $A = |A|cis(\alpha)$ ملاحظه می‌کنیم که این تابع ترکیب دوران با زاویه α و تجانس با ضریب $|A|$ حول z_0 است.

بالاخص دو حالت زیر را مورد توجه قرار می‌دهیم:

اگر $A \neq 1$ و $|A| = 1$ ، تابع $z \rightarrow Az + B$ دوران به زاویه $arg(A)$ حول $z_0 = \frac{B}{1-A}$ است.

اگر $A \neq 1$ و $A \geq 0$ ، تابع $z \rightarrow Az + B$ تجانس با ضریب A حول $z_0 = \frac{B}{1-A}$ است.

مثال ۱. فرض کنید $T_1: \mathbb{C} \rightarrow \mathbb{C}$ دوران به زاویه α حول z_1 و $T_2: \mathbb{C} \rightarrow \mathbb{C}$ دوران به زاویه β حول z_2 است.

در این صورت ترکیب $T_2 \circ T_1$ چگونه تبدیلی است؟

داریم $T_1(z) = cis(\alpha) \cdot z + B_1$ و $T_2(z) = cis(\beta) \cdot z + B_2$. پس

$$\begin{aligned} T_2 \circ T_1(z) &= T_2(cis(\alpha) \cdot z + B_1) + B_2 \\ &= cis(\beta) \cdot cis(\alpha) \cdot z + cis(\beta) \cdot B_1 + B_2 \\ &= cis(\alpha + \beta) \cdot z + (cis(\beta) \cdot B_1 + B_2) \end{aligned}$$

که در اینجا $cis(\beta) \cdot B_1 + B_2$ یک عدد مختلط ثابت است. اگر $\alpha + \beta = 2k\pi$ یا $\cos(\alpha + \beta) = 1$

این تبدیل یک انتقال با مقدار $cis(\beta) \cdot B_1 + B_2$ است. اگر $\alpha + \beta \neq 2k\pi$ ، تبدیل فوق یک دوران به زاویه $\alpha + \beta$ حول $z_0 = \frac{cis(\beta) \cdot B_1 + B_2}{1 - cis(\alpha + \beta)}$ می‌باشد.